

Валерія Гуцалюк*

Lviv, Ukraine

Особливості застосування нормативної сили ЄС для утвердження кліматичних цінностей в Україні

Особливості застосування нормативної сили ЄС для утвердження кліматичних цінностей в Україні

Анотація: Активізація керівництвом ЄС зусиль щодо подолання кліматичної кризи, а також бажання європейських держав здійснювати подальші «зелені трансформації» із залученням своїх сусідів та партнерів, ще раз підтверджує намір ЄС реалізувати себе як глобального промоутера екологічних цінностей. Особливий інтерес становить питання про спроможність ЄС досягти кліматичної нейтральності як в Європі, так і в інших частинах світу, шляхом активізації політики «нормативної сили». З огляду на все вищезазначене основною метою статті стало визначення особливостей застосування нормативної сили ЄС для утвердження кліматичних цінностей в Україні шляхом дослідження трьох ключових елементів концепції, розробленої професором Лундського університету Я. Маннерсом: принципів, дій та впливу. Для досягнення поставленої мети дослідження вбачалося доцільним розглянути ключові принципи екологічної політики ЄС у сфері зміни клімату, охарактеризувати механізми, що застосовуються ЄС для їх утвердження в Україні, а також з'ясувати, чи був досягнутий бажаний результат внаслідок застосування нормативної «зеленої» сили ЄС в Україні.

Ключові слова: концепція «нормативної сили», нормативна сила ЄС, нормативний вплив, кліматичні цінності, Україна, Європейська зелена угода, Паризька кліматична угода.

Peculiarities of the EU's normative power use for the establishment of climate-related values in Ukraine

Abstract: Intensifying EU authorities' efforts to overcome the climate crisis, as well as the desire of EU member states to mobilize its neighbours and partners to join them on a green transformation path, once again reaffirms the intention of EU to realize itself as a global promoter of environmental values. Of particular interest is the question of whether the EU could achieve climate neutrality in both Europe and other parts of the world through intensifying its normative power. Taking into account all of the above considerations, the main aim of this article was to determine the peculiarities of the EU's normative power use in order to establish climate-oriented values in Ukraine by examining three core elements of the normative power concept developed by I. Manners, Professor at Lund University: principles, actions and impact. To achieve this goal, it was essential to consider the key principles of EU environmental policy in the field of

* Валерія Гуцалюк – Інститут гуманітарних та соціальних наук, Національний університет «Львівська політехніка», Україна, valerii.v.hutsaliuk@lpnu.ua, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0889-0701>, вул. Академіка Лазаренка 40/614, м. Львів, 79026.

climate change, to describe the mechanisms through which the EU promotes them in Ukraine, as well as to determine whether the desired result has been achieved in Ukraine due to EU's green normative power.

Вступ

Наукові та політичні дискусії щодо визначення ролі ЄС у сучасній світовій політиці, розпочаті з моменту його заснування, не припиняються й подеколи набувають нового пошвавлення. Протягом кількох останніх десятиліть значно зросла кількість праць, у яких фахівці різного профілю обґрунтовують свою позицію щодо місця ЄС у системі міжнародних відносин, акцентуючи увагу на різних особливостях цього об'єднання. Так, ЄС відводять роль потенційної наддержави¹ (Galtung, 1973; Buchan, 1993), «унікального міжнародного гравця» (White, 2001, стор. 22), «постмодерної держави» (Janusch, 2016, стор. 504), «інституції, що несе глобальну відповідальність» (Mayer, 2008, стор. 65) та, на думку різних авторів, спирається на силу, зокрема, «громадянську» (Duchêne, 1972), «м'яку» (Nye, 1990), «військову» (Bull, 1982, стор. 151), «етичну» (Aggestam, 2008), «нормативну» (Manners, 2002). Суперечлива природа сили об'єднання зумовлена, з-поміж іншого, неоднозначним ставленням керівництва ЄС до застосування сили в міжнародних відносинах: з одного боку, ЄС воліє відмовитися від застосування сили, а з іншого – не може повністю ігнорувати її у світі, де така відмова сприймається як безсилля, і сила кожного, хто її застосовує, визначає спільне майбутнє для всіх учасників міжнародних відносин (Laïdi, 2008, стор. 7–8).

Особливу увагу в статті зосереджено на тій ролі, яку визначив для ЄС данський політолог

¹ На противагу цьому, відомий австралійський реаліст Х. Булл не вбачав у Європейському Співтоваристві майбутню наддержаву в Західній Європі. Ба більше, на його думку, навіть у статусі наддержавного суб'єкта це об'єднання було б радше джерелом слабкості, ніж сили (Bull, 1982, стор.163). Аргументацію щодо того, чому ЄС не може стати наддержавою, висловлював у своїй публікації й французький політолог та експерт з міжнародних відносин З. Лаїді (Laïdi, 2008, стор. 7–34).

Keywords: concept of normative power, EU's normative power, normative impact, climate-related values, Ukraine, European Green Deal, Paris Agreement.

Я. Маннерс – нормативній: здатності формувати уявлення про «норму» в міжнародних відносинах і своїм особистим прикладом утверджувати повагу до принципів загальнолюдської моралі та суспільних цінностей² (Manners, 2002, стор. 239, 252). Як зазначає науковець, «найбільш важливим фактором, що визначає роль ЄС на міжнародній арені, є не те, що він робить чи говорить, а те, чим він є» (Manners, 2002, стор. 252). Свої переконання щодо характеру сили цього об'єднання Я. Маннерс втілює у відповідній концепції «нормативної сили», яка відразу після її презентації у 2002 році стала предметом жвавих обговорень і дискусій серед полісімейкерів та представників наукової спільноти. Надалі до неї зверталися у своїх публікаціях, зокрема, Л. Аггестам, К.Е. Сміт, Т. Форсберг, Н. Точчі, З. Лаїді, Т. Дайєз, І.Ф. Нунес, Р. Уйтмен, Х. Сьюрсен та інші. Намагання оцінити ефективність нормативних зусиль ЄС у різних регіонах світу для просування європейських цінностей здійснювали автори, серед яких Х. Чен, Я. Шао-хуа, М. Нейман, П. Мюллер, Д. Кеннеді, А. Перссон. Безперечно, концепція І. Маннерса має і своїх опонентів, з-поміж яких М. Пейс, А. Хайд-Прайс, М. Мерлінген, С. Шейперс, Д. Сікуреллі та інші. Попри низку зауважень, концепція й далі становить наукову цінність та потребує подальших наукових досліджень і теоретичного, і практичного спрямування.

Після оприлюднення невтішних прогнозів Всесвітньої метеорологічної організації та інших провідних наукових центрів із дослідження клімату щодо зростання глобальної температури впродовж найближчих років, а також ухвалення у 2019

² Ще до започаткування концепції «нормативної сили» Я. Маннерсом у 2002 році центральну для цієї концепції тезу про силу «ідей» висували такі відомі дослідники, як Е.Х. Карр («сила переконання»), Ф. Дюшен («рушійна сила ідеї») та Й. Галтунг («ідеологічна сила») (Carr, 1962, стор.108, 132; Duchêne, 1973, стор.2, 7; Galtung, 1973, стор.33).

році Резолюції, якою Європарламент фактично оголосив режим надзвичайної кліматичної ситуації на планеті (World Meteorological Organization, 2020; European Parliament, 2019), увага до концепції Я. Маннерса значно посилилася: суспільний інтерес становить питання про спроможність ЄС досягти кліматичної нейтральності в Європі та в інших частинах світу шляхом активізації політики «нормативної сили». Слід зазначити, що посилення керівництвом ЄС зусиль щодо подолання кліматичної кризи останнім часом та бажання європейських держав здійснювати подальші «зелені трансформації» із залученням своїх сусідів та партнерів³ ще раз підтверджує намір ЄС реалізувати себе як глобального промоутера екологічних цінностей. Про значний нормативний потенціал об'єднаних європейських держав для досягнення довкілля та кліматичної стійкості у всьому світі зазначає і Я. Маннерс (Manners, 2006, стор. 23–26, 41).

Хоча досягнення нормативного ефекту відбувається, відповідно до концепції Я. Маннерса, виключно в правомірний спосіб та внаслідок поширення норм, що їх визнає міжнародна спільнота, складно спрогнозувати, яку ціну сплатить за адаптацію в себе таких «норм» кожна держава, піддана цьому ефекту. Отже, актуальним для всіх учасників міжнародних відносин є дослідження концепції «нормативної сили», досвіду ЄС з упровадження механізмів для поширення норм та визначення ймовірності, потужності та вагомості наслідків від потенційного нормативного впливу ЄС. З огляду на зазначене видається необхідним визначити особливості застосування нормативної сили ЄС для утворення цінностей глобального кліматичного руху в Україні шляхом дослідження трьох основних елементів концепції Я. Маннерса: **принципів, дій та впливу** нормативної сили (Manners, 2009, стор. 2–4). Для досягнення поставленої мети дослідження передбачаємо вирішення таких завдань: 1) детально розглянути три елементи концепції «нормативної сили» Я. Маннерса; 2) визначити основні принципи екологіч-

ної політики у сфері зміни клімату, які ЄС прагне поширювати і серед держав-членів об'єднання, і серед тих держав, що до його складу не входять; 3) охарактеризувати механізми, застосовувані ЄС для утворення кліматичних принципів в Україні; 4) з'ясувати, чи було досягнуто бажаного результату внаслідок застосування нормативної «зеленої» сили ЄС в Україні.

Сутнісно-змістове наповнення та механізми реалізації «нормативної сили»

Переосмисливши роль ЄС у сучасній світовій політиці, данський професор Я. Маннерс у своїй публікації вперше формулює термін «нормативна сила Європи», який згодом «приживеться» в науковому середовищі та використовуватиметься для позначення здатності ЄС здійснювати «ідейний вплив» на суб'єкти міжнародного права шляхом поширення норм, які він сам формує (Manners, 2002, стор. 238–239). Окремо в обґрунтуванні концепції автор наголошує на **легітимності** поширення таких норм, **переконливому характері** дій, здійснюваних для досягнення бажаного нормативного ефекту – **соціалізації** (Manners, 2009, стор. 2–4).

На переконання вченого, для того, щоб повною мірою зрозуміти природу та механізм дії нормативної сили, необхідно зосередитися на трьох найважливіших питаннях: 1) поширення яких «норм» допускає концепція?; 2) в який спосіб має відбуватися поширення таких «норм» відповідно до концепції?; 3) на який результат спрямовано нормативні зусилля? Інакше кажучи, потребують детального вивчення три основні елементи його концепції: 1) **принципи** чи норми, дозволені для поширення, 2) **дії**, вдаватися до яких необхідно в процесі поширення таких принципів; 3) бажаний **нормативний результат** від таких дій (Manners, 2009, стор. 2–4).

Вимоги до **принципів** (або норм), які можуть бути поширені із застосуванням інструментів нормативної сили, Я. Маннерс окреслює у своїй публікації «Концепція нормативної сили у світовій політиці» та зводить до врахування трьох основних критеріїв: **легітимності, злагодженості та**

³ Для цього, як зазначено в ухваленому Єврокомісією Комюніке «Європейський зелений курс», ЄС використовуватиме «власний вплив, досвід та фінансові ресурси» (European Commission, 2019, стор.2).

узгодженості (Manners, 2002, стор. 2–3). Перший критерій передбачає, що принципи мають впливати з міжнародних конвенцій та інших правових документів, особливо тих, що становлять цінність для ООН. Про важливість врахування цього критерію зазначають і норвезькі вчені Х. Сьюрсен та А. Фоллесдаль. Так, дослідниця зазначає про еквівалентне значення виразів «діяти в нормативний спосіб» та «діяти в легітимний спосіб» (Sjursen, 2006, стор. 245). Зі свого боку, А. Фоллесдаль стверджує, що застосування нормативної сили є виправданим лише у випадку, коли враховано інтереси всіх «політично рівноправних одиниць» – суверенних держав (Føllesdal, 2006, стор. 156). Аналогічної думки дотримується й американська науковиця М. Кокран, яка підкреслює, що принцип поваги до державного суверенітету є центральним принципом, який варто врахувати під час оцінки того, чи нормативні зусилля в конкретній ситуації є виправданими (Cochran, 1999, стор. 10).

Зауважимо, що відповідність другому критерію – **злагодженості** – досягається завдяки виконанню двох умов: 1) використання будь-яких механізмів для поширення принципів, як і саме просування принципів, має бути виправданим з огляду на конкретні обставини, 2) добір таких механізмів слід здійснювати з урахуванням того, чи буде досягнуто бажаного нормативного ефекту в результаті їхнього застосування. І нарешті, останній критерій передбачає наступне: «нормативний промоутер» зобов'язаний застосовувати однакові механізми для просування одних і тих самих принципів у межах власної юрисдикції та поза її межами, а також зважено підходити до вибору механізмів для поширення принципів, аби їх застосування не завдало шкоди встановленим порядком, за якими живуть інші учасники міжнародних відносин (Manners, 2009, стор. 2).

Проаналізувавши чималу кількість актів європейського законодавства, політичних документів та концепцій, які складають основу *acquis communautaire et politique*, Я. Маннерс визначив дев'ять основних норм та принципів, які ЄС, застосовуючи інструменти нормативної сили, прагне поширювати та які водночас відповідають критерію **легітимності**: мир, свобода, права людини, демократія, верховенство права, солідарність,

недискримінація, сталий розвиток планети, належне врядування (Manners, 2002, стор. 242–243).

Другий важливий елемент концепції – **дії**, що спрямовані на досягнення нормативного ефекту. Їх реалізації досягають за допомогою шести механізмів, що їх запропонував Я. Маннерс (Manners, 2002, стор. 244–245; Manners, 2009, стор. 2–4). Суть першого механізму (**контагіозне поширення**) зводиться до того, що поведінка та дії ЄС стають прикладом для наслідування іншими державами. Зокрема, як зазначає Я. Маннерс, ідею економічної інтеграції європейських країн було запозичено для заснування МЕРКОСУР. Фактично такими, що наслідували приклад ЄС, можемо вважати й АСЕАН та Африканський союз. Найкращі практики, правові документи та різні ініціативи ЄС також наслідують інші держави. Так, наприклад, за аналогією до ухваленого у 2016 році Загального регламенту про захист персональних даних було розроблено Закон Каліфорнії «Про захист персональних даних користувачів», що набув чинності у 2020 році. Другий механізм, що його запропонував науковець, (**інформаційне поширення**) передбачає просування норм ЄС через запровадження політичних ініціатив та оприлюднення заяв. **Процедурне поширення** норм відбувається, коли ЄС та його держави-члени інституціоналізують свої взаємини з рештою світу шляхом укладання відповідних угод, набуття членства в міжнародних організаціях та налагодження міждержавного діалогу. Я. Маннерс вказує на застосування ЄС третього згаданого механізму з 1994 року для підтримки діалогу зі Співтовариством розвитку Південної Африки, у відносинах із СОТ та переговорному процесі з державами, що воліють доєднатися до нього. Четвертий механізм, що має назву «**перенесення**», застосовується з урахуванням принципу обумовленості, відповідно до якого ЄС вітає зусилля держав, спрямовані на досягнення бажаних для нього цілей, шляхом надання додаткових торговельних преференцій, технічної чи фінансової допомоги та карає за бездіяльність або дії, що перешкоджають утвердженню європейських цінностей, зокрема, через введення санкцій. Прикладом застосування такого механізму є, зокрема, запровадження об'єднанням програми «ФАРЕ» для того, аби допомогти Польщі й Угорщині підготуватися до

вступу в ЄС, та програми технічної допомоги для СНД «TACIS», покликаної прискорити економічні реформи в країнах колишнього СРСР. Поширення норм через фізичну присутність ЄС у державах, що до його складу не входять, як-от розміщення моніторингової місії ЄС в колишній Югославії, є п'ятим механізмом Я. Маннерса (**відкрите або неприховане поширення**). І нарешті, шостим механізмом (**культурний фільтр**) передбачено конструювання носієм нормативної сили моделей «соціальної й політичної ідентичності». У своїй публікації вчений зазначає, що останній механізм ЄС використовує для поширення «демократичних норм у Китаї, прав людини в Туреччині та екологічних цінностей у Великобританії» (Manners, 2002, стор. 244–245).

Згодом систематизацію механізмів реалізації нормативної сили здійснив і фінський дослідник Т. Форсберг. На його думку, бажані для носія нормативної сили завдання досягаються через **переконання, активізацію міжнародних зобов'язань, формування уявлень про «норму» у міжнародних відносинах та «силу прикладу»** (Forsberg, 2011, стор. 1183–1184, 1196–1198). Однак не лише здатністю досягати таких цілей за допомогою нормативних засобів характеризується міжнародний гравець як нормативно слабкий чи сильний. Потужність його нормативної сили вимірюється і його здатністю здійснити «помітний» **нормативний вплив** на решту світу, що має виявлятися в активізації **партнерських взаємин, соціалізації та запровадженні спільних міждержавних ініціатив** (Тоссі, 2008, стор. 9; Manners, 2002, стор. 3–4).

Детальний розгляд основних положень концепції Я. Маннерса та передбачених нею механізмів реалізації нормативної сили дає змогу перейти до вкрай складного та важливого питання – визначення особливостей застосування нормативної сили ЄС для досягнення кліматичної стійкості в Україні через виокремлення відповідних принципів, які ЄС прагне там поширити, та механізмів, завдяки яким таке поширення стає можливим, а також окреслення впливу від застосування таких механізмів.

Основні принципи екологічної політики ЄС у сфері зміни клімату

З перших років свого заснування ЄС вів активну діяльність, спрямовану на формування глобальної екологічної політики у сфері зміни клімату. Ще у 1990 році на засіданні Європейської ради в Дубліні європейські держави дійшли спільної думки в частині «активізації зусиль, спрямованих на охорону довкілля та покращення його стану в ЄС та решті країн світу» (European Council, 1990, стор. 17–20), а вже у 1992 та 1997 роках доєдналися до підписання Рамкової конвенції ООН зі змін клімату та Кіотського протоколу до неї відповідно. Загалом, до джерел європейського екологічного права належать установчі договори ЄС, як-от Договір про функціонування ЄС, а також низка директив, регламентів та рекомендаційних документів, зокрема у сферах охорони атмосферного повітря, поводження з відходами, продовольчої безпеки, охорони біологічного різноманіття тощо. Для окреслення механізмів просування екологічних цінностей та принципів на рівні ЄС, починаючи з 1973 року, було запроваджено програми дій у галузі навколишнього середовища. Так, восьмою програмою дій до 2030 року передбачено, з-поміж іншого, утвердження екологічних та кліматичних цілей Європейського зеленого курсу (далі – ЄЗК), яким рухається ЄС з 2020 року, відколи цей курс було підтримано відповідною Резолюцією Європарламенту (Council of the European Union, 2021; European Parliament, 2020).

Підкреслимо, що ЄЗК базується на положеннях Паризької кліматичної угоди та встановлює амбітну мету – перетворити Європу в кліматично нейтральний континент до 2050-го року. Для її досягнення ЄС пропонує здійснити «зелені перетворення» в дев'яти пріоритетних напрямках, серед яких боротьба зі зміною клімату, захист екосистем Європи, перехід до відновлювальних джерел енергії та циркулярної економіки з нульовими викидами, стала і розумна мобільність, зелена сільськогосподарська політика (European Commission, 2019). Вже за два роки реалізації цього проекту ЄС вдалося досягти чималих позитивних зрушень. Так, у 2020 році Єврокомісія представила низку стратегічних та інших документів: Інвестиційний план Сталої Європи, Стратегію індустріального розвитку, нову Стратегію щодо охорони біорізноманіття, Кліматичний цільовий план ЄС, Європейський кліматичний пакт. Серед

вагомих здобутків 2021 року в межах курсу ЄС – Кліматичний закон, що окреслює правові рамки для кліматично нейтральної Європи, Кліматична програма «Fit for 55» та нова Стратегія щодо адаптації до зміни клімату. Подальші «зелені кроки» ЄС прагне здійснювати, залучивши інші держави світу, шляхом застосування до них нормативної сили (European Commission, 2019, стор. 2).

Отже, підсумовуючи зазначене, можемо дійти висновку, що сьогодні нормативно-правова база ЄС налічує чималу кількість правових та стратегічних документів, якими визначено базові принципи права щодо навколишнього середовища, відповідно до яких формується «екологічна поведінка» держав-членів об'єднання та які беруть до уваги керівники інших держав у процесі розробки власних, зокрема кліматичних політик. Серед них – принцип «забруднювач платить» та принципи запобігання, перестороги, сталого розвитку планети, інтеграції екологічних питань у політику та дії ЄС та компенсації шкоди, завданої довкіллю, шляхом її усунення на самому початку виникнення⁴ (Consolidated version of the Treaty establishing the European Community, 2002, ст. 6, 174(2)). На

⁴ Принципи «забруднювач платить» та «компенсації шкоди», затверджені Договором про функціонування ЄС, покладають зобов'язання на забруднювачів докільля оперативно усувати джерела забруднення та надавати кошти на заходи, що необхідні для усунення чи зменшення такого забруднення. Зі свого боку, принципом **запобігання** передбачено вживати превентивні заходи задля недопущення шкоди довкіллю. Принцип **перестороги** застосовується в разі, якщо «встановлено потенційно небезпечний вплив явища, продукту чи процесу, і наукова оцінка не дає змоги визначити ризик із достатньою точністю», а також передбачає здійснення аналізу та оцінки ризиків (Consolidated version of the Treaty establishing the European Community, 2002, 174(2)); Commission of the European Communities, 2002, стор. 2–3). Пріоритетність застосування принципу щодо **інтеграції екологічних питань у політику та дії ЄС**, що закріплений Договором про заснування Європейського співтовариства та покладений в основу відповідної Стратегії ЄС, передбачена, з-поміж іншого, для сфери змін клімату (Consolidated version of the Treaty establishing the European Community, 2002, ст. 6, 174(2); Commission of the European Communities, 1998). Перше офіційне затвердження принципу **сталого розвитку** було здійснено в Амстердамському договорі (Treaty of Amsterdam, 1997, ст. 2), а саме визначення «сталого розвитку» наведено Комісією Брундтланд: «розвиток, що відповідає потребам сьогодення, не ставлячи під

механізмах, які застосовує ЄС для поширення в Україні зазначених принципів, зосереджено увагу в наступному пункті. Слід наголосити, що їхню легітимність підтверджено, позаяк такі принципи походять із низки правових документів ООН та ЄС, як-от з Декларації Ріо, Паризької кліматичної угоди, Договору про заснування Європейського економічного співтовариства, Амстердамського договору, а також інших стратегічних та нормативно-правових документів.

Нормативні зусилля та досягнення ЄС в Україні в частині кліматичних перетворень

Новим етапом у розвитку договірних взаємин між Україною та ЄС стало підписання 2014 року політичної та економічної частин Угоди про асоціацію. Відтоді екологічні зобов'язання, що випливають із Глави 6 Розділу V цієї Угоди та відповідних додатків до неї, стали для ЄС нормативним важелем впливу на Україну. Отже, в екологічній частині Угоди передбачено такі напрями роботи у сфері зміни клімату: запровадження Україною механізмів, передбачених Кіотським протоколом (та, відповідно, і Паризькою кліматичною угодою, якою протокол було замінено після 2020 року), розробку стратегій щодо пом'якшення змін клімату та адаптації до них після 2012 року, скорочення викидів парникових газів (далі – ПГ), а також імплементація Директиви про встановлення системи торгівлі викидами ПГ, Регламенту про певні фторовані ПГ і Регламенту про субстанції, що руйнують озоновий шар (Annexs XXXI & XXX, 2014).

Оцінюючи зусилля України у виконанні Угоди, зауважимо, що за понад 7 років з моменту підписання цього документа Україна досягла значного прогресу в імплементації її кліматичної складової. Так, ухваленими у 2015 році першою версією Національно визначеного внеску України до Паризької угоди та у 2019 році Стратегією державної екологічної політики у сфері зміни клімату передбачалося скорочення викидів ПГ до 60% від рівня 1990 року до 2030 року. Зі схваленням торік

ризик можливість майбутніх поколінь задовольняти власні потреби» (WCED, 1987, стор. 54).

нового проекту Національно визначеного внеску кількісна мета змінилася: до 2030 року викиди ПГ мають скоротитися до рівня 35% (для порівняння: у межах ЄЗК від країн-членів ЄС вимагатиметься зменшити чистий викид ПГ із 40% до 55% у 2030 році порівняно з рівнем 1990 року).

Особливо важливим кроком України в боротьбі зі зміною клімату стало затвердження у 2016–2021 роках низки стратегічних документів серед яких, зокрема, Концепція реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, Національний план дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року, Закон України «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів ПГ», Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року та операційний план її реалізації у 2022–2024 роках. Зауважимо, що Стратегію низьковуглецевого розвитку України до 2050 року, якою передбачено, з-поміж іншого, створення системи торгівлі квотами на викиди ПГ, було розроблено ще у 2018 році, однак через відсутність акту Кабінету Міністрів, який би її затверджував, сьогодні її не можна вважати частиною національного кліматичного законодавства України. Потреба в затвердженні цього документу тільки збільшується з огляду на запровадження в межах ЄЗК механізму транскордонного карбонового коригування імпорту з 2026 року. Водночас для захисту інтересів вітчизняного виробника та національних економічних інтересів загалом необхідним є досягнення Україною вуглецевої нейтральності в найближчі 5 років – для цього насамперед потрібно якнайшвидше затвердити Концепцію «зеленого» енергетичного переходу України до 2050 року.

Слід наголосити, що утвердження європейських кліматичних цінностей в Україні відбувається й за допомогою тих важелів впливу, що застосовуються ЄС для досягнення бажаних для нього трансформаційних перетворень у країнах-учасницях Східного партнерства загалом⁵. Так, через нові домовленості, узгоджені 18 березня

⁵ За переконанням Я. Маннерса, очікуваним ефектом від застосування нормативної сили є, серед іншого, активізація партнерських взаємин. З огляду на зазначене зміцнення партнерських стосунків зі східними сусідами у сфері зміни

2020 року⁶, ЄС схиляє держави-партнери, аби вони стали на екологічний шлях розвитку та обрали ту модель поведінки, яку ці домовленості визначають як «нормальну» для всіх учасників міжнародних відносин – кліматично відповідальну. У цьому контексті зауважимо, що ЄЗК є особливо помічним і для східноєвропейських сусідів Євросоюзу, і всіх інших країн, що прагнуть доєднатися до «зеленого руху» та досягти кліматичної нейтральності у власному регіоні розташування. Що стосується безпосередньо України, то її цілковита підтримка ЄЗК та залучення до ініціатив, що ним передбачені, є вкрай важливим для ЄС, оскільки Україна належить до держав Європейського регіону, де планується фінський дослідник до середини нинішнього століття.

Ще одним не менш важливим інструментом, який використовує ЄС для досягнення бажаного нормативного ефекту в Україні, є глобальний інструмент «Сусідство, розвиток та міжнародне співробітництво» (далі – NDICI). Як зазначено в установчому Регламенті ЄС, застосування цього інструменту необхідне для «підтримки та просування цінностей, принципів (*inter alia*, кліматичних) та фундаментальних інтересів Союзу в усьому світі» (Regulation establishing the NDICI, 2021, пп. 1, 24). Зауважимо, що фінансова і технічна допомога, передбачена NDICI, надаватиметься Україні за принципом «більше для більшого»: залежності від прогресу у виконанні відповідних реформ. Як доповнення до NDICI до України застосовуватиметься й новий інструмент передвступної допомоги, що покликаний пришвидшити імплементацію Угоди про асоціацію, особливо в частині довкілля та зміни клімату – IPA III (Regulation establishing the IPA III, 2021). Оцінку ефективності таких інструментів у формуванні та реалізації української державної політики, яка

клімату – фактично той результат, на який мають бути скеровані нормативні зусилля ЄС.

⁶ Досягнення екологічної та кліматичної стійкості у найближчі 5 років визначено для України, як держави-учасниці ініціативи, одним із пріоритетних завдань. Про це йдеться у спільному комюніке, що фіксує довгострокові завдання політики Східного партнерства (European Commission, 2020). Отож встановивши таке завдання, ЄС домігся залучення України до «зелених перетворень» в межах ЄЗК.

б враховувала кліматичні виклики сьогодення, необхідно провести щонайменше через пів року чи рік після їх застосування.

Слід приділити увагу й програмам наукової, освітньої й інноваційної співпраці, оскільки через них ЄС також просуває власні кліматичні принципи в Україні. Насамперед зазначимо про науково-дослідну програму ЄС «Горизонт Європа», що діятиме упродовж 2021–2027 років. В її межах буде спрямовано понад 13 млрд доларів на ініціативи, що підпадають під кластер «Клімат, енергія та мобільність» (Regulation establishing Horizon Europe, 2021, ст. 12(2)). Офіційне підписання Угоди про участь України в цій програмі відбулося в межах 23-го Саміту Україна – ЄС, що відбувся у жовтні минулого року в Києві (Policy background: Ukraine). Серед навчальних програм, покликаних просувати європейські, зокрема кліматичні, цінності в різні регіони світу, варто виділити програму Еразмус+, оновлену версію якої на 2021–2027 роки було представлено в травні минулого року (Regulation establishing Erasmus+, 2021). У межах цієї та інших аналогічних програм ЄС здійснює цілеспрямований вплив на свідомість українців із метою формування в них європейської ідентичності та виховання кліматично відповідальної поведінки.

За переконанням італійської політологині-міжнародниці Н. Точчі, визначити вплив від застосування нормативної сили вкрай важко: для цього необхідно встановити, коли, як і до якої міри за допомогою інструментів зовнішньої політики можна «спричинити конкретні інституційні, політичні чи правові зміни в третій країні» (Тоссі, 2008, стор. 7). На цьому етапі дослідження можемо зазначити про вагомий нормативний вплив ЄС, зокрема на активізацію українських зусиль у виконанні Угоди про асоціацію та водночас європейської допомоги для їх стимулювання та інтенсифікації (ефект **соціалізації**), для успішного розвитку співпраці у сфері зміни клімату в межах спільних освітніх та наукових проєктів, ініціатив Східного партнерства тощо (**активізація партнерських взаємин**) та розробки Україною всеосяжної стратегії у сфері довкілля, подібної до ЄЗК (спільність українських та європейських пріоритетів потенційно може привести до об'єднання зусиль та **розробки спільного зеленого курсу**).

Висновки

Отже, для поширення власних кліматичних принципів, серед яких принцип «забруднювач платить» та принципи запобігання, перестороги, сталого розвитку планети, інтеграції екологічних питань у політику та дії ЄС та компенсації шкоди, завданої довкіллю, ЄС застосовує в Україні **механізми контактного поширення** (ЄС власним прикладом демонструє кліматично відповідальну поведінку, яку поступово наслідує Україна), **процедурного поширення** (інституалізація взаємин Угодою про асоціацію, документами, погодженими в межах Східного партнерства тощо), **інформаційного поширення** (фіксація намірів залучити Україну до ініціатив ЄЗК у правових документах ЄС), **відкритого поширення** (роз'яснення та відстоювання окремих аспектів кліматичної політики ЄС Представництвом ЄС в Україні), **перенесення** (застосування, зокрема, інструментів NDICI та IPA III для стимулювання прогресу України у виконанні відповідних екологічних та кліматичних реформ) та **культурний фільтр** (утвердження європейських кліматичних цінностей в Україні через освітні, інноваційні та наукові програми, такі як «Горизонт Європа» та Еразмус+). На цьому етапі дослідження можна стверджувати про **нормативний вплив** від застосування зазначених механізмів, що виявляється, зокрема, в активізації взаємин між Україною та ЄС у сфері зміни клімату, особливо в межах Східного партнерства, та об'єднанні зусиль заради спільних завдань: для досягнення кліматично нейтрального статусу Європи та виконання Україною Угоди про асоціацію та Паризької кліматичної угоди в найближчі терміни.

Для визначення та об'єктивної оцінки всієї сукупності ефектів від застосування нормативної «зеленої» сили ЄС в Україні в подальших дослідженнях вважаємо за доцільне провести глибокий аналіз чинників, що так само, як і нормативні важелі, впливають на активізацію європейсько-українських стосунків у сфері зміни клімату. Також видається необхідним встановити фактори, які сприяють та, навпаки, перешкоджають утвердженню кліматичних цінностей в Україні, для оцінки ефективності механізмів, обраних ЄС для їх просування.

Список літератури

- Aggestam, L. (2008). Introduction: ethical power Europe? *International Affairs*, 84(1), 1–11. DOI: 10.1111/j.1468-2346.2008.00685.x.
- Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one part, and Ukraine, of the other part and Annexs XXXI & XXX to Chapter, 6 L 161/3 (2014, 29 May). *Official Journal of the European Union*. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:22014A0529(01)&from=EN).
- Buchan, D. (1993). *Europe: The Strange Superpower*. Aldershot: Dartmouth.
- Bull, H. (1982). Civilian Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*, 21(2), 149–164.
- Carr, E.H. (1946). *The Twenty Years' Crisis 1919–1939: An Introduction to the Study of International Relations*. 2nd. London: Macmillan & Co Ltd.
- Cochran, M. (1999). *Normative Theory in International Relations: A Pragmatic Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Commission of the European Communities. (1998, 27 May). *Partnership for Integration: A Strategy for Integrating Environment into European Union Policies*. COM (98)333. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51998DC0333&from=FR>.
- Commission of the European Communities. (2002, 2 February). *Communication from the Commission on the precautionary principle*. COM(2000) 1. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2000:0001:FIN:EN:PDF>.
- Communication JOIN(2020) 7. (2020, March 18). Eastern Partnership policy beyond 2020. European Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020JC0007> (дата звернення 27.11.2021).
- Consolidated version of the Treaty establishing the European Community, C 325/1 (2002, 24 December). *Official Journal of the European Communities*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:12002E/TXT&from=EN>.
- Council of the European Union. (2021, 10 December). *Decision on a General Union Environment Action Programme to 2030: Annex*. 14758/21. URL: https://www.parlament.gv.at/PAKT/EU/XXVII/EU/08/37/EU_83757/imfname_11115282.pdf.
- Duchêne, F. (1972). Europe's Role in World Peace. In: R. Mayne (ed.). *Europe Tomorrow: Sixteen Europeans Look Ahead* (32–47). London: Fontana.
- Duchêne, F. (1973). The European Community and the Uncertainties of Interdependence. In: M. Kohnstamm, W. Hager (eds.). *A Nation Writ Large?* (1–21). London: Palgrave Macmillan. DOI: 10.1007/978-1-349-01826-0_1.
- European Commission. (2019, 11 December). *The European Green Deal*. COM(2019) 640. URL: https://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:b828d165-1c22-11ea-8c1f-01aa75ed71a1.0002.02/DOC_1&format=PDF.
- European Commission. (2020, March 18). *Eastern Partnership policy beyond 2020*. JOIN(2020) 7. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020JC0007&from=EN>.
- European Council. (1990, 25–26 June). *Declaration of the European Council on the Environmental Imperative*. URL: http://aei.pitt.edu/1401/1/Dublin_june_1990.pdf.
- European Parliament. (2019, 28 November). *Climate and environment emergency*. 2019/2930(RSP). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2019-0078_EN.html.
- European Parliament. (2020, 15 January). *European Green Deal*. European Parliament. 2019/2956(RSP). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2020-0005_EN.html.
- Føllesdal, A. (2006). EU Legitimacy and Normative Political Theory. In: M. Cini, A. Bourne (eds.). *Palgrave advances in european union studies* (151–173). Houndmills: Palgrave. DOI: 10.1057/9780230522671_9.
- Forsberg, T. (2011). Normative Power Europe, Once Again: A Conceptual Analysis of an Ideal Type. *Journal of Common Market Studies*, 49(6), 1183–1204. DOI: 10.1111/j.1468-5965.2011.02194.x.
- Galtung, J. (1973). *The European Community: A Superpower in the Making?* London: Allen & Unwin.
- Janusch, H. (2016). Normative power and the logic of arguing: Rationalization of weakness or relinquishment of strength? *Cooperation and Conflict*, 51(4), 504–521. DOI: 10.1177/0010836716640836.
- Läidi, Z. (2008). *Norms over Force: The Enigma of European Power*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Manners, I. (2002). Normative Power Europe: A Contradiction in Terms? *Journal of Common Market Studies*, 40(2), 235–258. DOI: 10.1111/1468-5965.00353.
- Manners, I. (2006). The constitutive nature of values, images and principles in the European Union. In: S. Lucarelli, I. Manners (eds.). *Values and Principles in European Union Foreign Policy* (19–41). London and New York: Routledge.
- Manners, I. (2009, May). *The Concept of Normative Power in World Politics*. URL: <https://rucforsk.ruc.dk/ws/>

- portalfiles/portal/38384152/Ian_Manners_the_concept_of_normative_power_in_world_politics_DIIS_Brief_2009.pdf.
- Mayer, H. (2008). Is it still called ‘Chinese Whispers’? The EU’s rhetoric and action as a responsible global institution. *International Affairs*, 84(1), 61–79.
- Nye, J.S. (1990). Soft power. *Foreign Policy*, 80, 153–171.
- Policy background: Ukraine. *An official website of the European Union*. URL: https://ec.europa.eu/info/research-and-innovation/strategy/strategy-2020–2024/europe-world/international-cooperation/ukraine_en.
- Regulation establishing Erasmus+: the Union Programme for education and training, youth and sport, L 189/1 (2021, 28 May). *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R0817&qid=1641764812505&from=en>.
- Regulation establishing Horizon Europe – the Framework Programme for Research and Innovation, L 170/1 (2021, 12 May). *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R0695&from=EN>.
- Regulation establishing the Instrument for Pre-Accession assistance, L 330/1 (2021, 20 September). *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R1529&qid=1641739329914&from=en>.
- Regulation establishing the Neighbourhood, Development and International Cooperation Instrument – Global Europe, L 209/1 (2021, 14 June). *Official Journal of the European Union*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32021R0947&from=EN>.
- Sjursen, H. (2006). The EU as a ‘normative’ power: how can this be? *Journal of European Public Policy*, 13(2), 235–251. DOI: 10.1080=13501760500451667.
- Tocci, N. (2008). *Profiling Normative Foreign Policy: The European Union and its Global Partners*. Brussels: Centre for European Policy Studies.
- Treaty of Amsterdam, C 340/ 1 (1997, 10 November). *Official Journal of the European Communities*. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11997D/TXT&from=EN>.
- White, B. (2001). *Understanding European Foreign Policy*. Hampshire and New York: Palgrave.
- World Commission on Environment and Development (WCED). (1987, 4 August). *Report of the WCED: Our Common Future*. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/A_42_427-EN.pdf.
- World Meteorological Organization. (2020). *Global Annual to Decadal Climate Update*. URL: https://hadleyserver.metoffice.gov.uk/wmolc/WMO_GADCU_2020.pdf.